

ՀԱՅԱՍՏԱՆ Երևանի կոնսերվատորիա

ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱ
ЕРЕВАНСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КОНСЕРВАТОРИЯ ИМЕНИ КОМИТАСА
YEREVAN STATE CONSERVATORY AFTER KOMITAS

ARMENIA
Armenia

ARMENIA
Armenia

2 (51) 2016

ԼԻԼԻԹ ԱԼԵՔՍԱՆԻ
ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Երաժշտագետ,
Երևանի Կոմիտասի անվ. պետական
կոնսերվատորիայի ասպիրանտ

Հայ հոգևոր երգը XVIII - XIX դդ. սահմանագծին առաջացրել է հինգ հիմնական ավանդական երգվածք (Էջմիածնի, Կ. Պոլսի, Նոր Ջուլֆայի (Հնդկահայոց), Երուսաղեմի, Վենետիկի, որոնցից հայ միջնադարյան ավանդույթին առավել մոտ է համարվում էջմիածնականը (1. էջ 65-66):

1813 թ. պոլսահայ իրականության մեջ սրեղծվել է հայկական նոր նորագործությունը կամ Լիմոնջյանի

ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ ԵԱՐԱԿՆՈՑԻ

կառուցվածքաբանական նկարագիրը

համակարգը: Այդ համակարգով 1870-ականներին Կ. Պոլսից հրավիրված Նիկողայոս Թաշչյանն Էջմիածնում չայնագրել և հրատարակել է հայ եկեղեցու մի շարք երաժշտաժապավան մատյաններ: Միաժամանակ XIX դ. երկրորդ կեսին և XX դարասկզբին հոգևոր երաժշտական նյութի գրանցումներ կատարվել են այլ երգվածքներում ևս՝ Կ. Պոլսում, Երուսաղեմում, Հնդկահայոց (Նոր Ջուլֆայի) իրականության մեջ, ևսև՝ Վենետիկի Մխիթարյան միաբնությունում:

Հայ միջնադարագիտության արդի հիմնախրեդիտներից մեկը հայ հոգևոր ավանդական երգվածքի վերոնշյալ հիմնական ճյուղավորումների ուսումնասիրությունն է:

Մասնավորապես, օրակարգային է նշված երգվածքներում հայկական Ուրջայն համակարգի հետազոտման հարցը: Այն, որպես երաժշտաբանական բանաստեղծների կանոնական համակարգ, կարող է նպաստել հայ միջնադարյան հոգևոր երաժշտության թե՛ տեսական հիմքի, թե՛ մեղեդիական դարչվածաբանության, և թե՛ սրեղծագործական ու կատարողական մեթոդների ուսումնասիրությանը: Ներկա գեղուցունը նվիրված է Վենետիկի Մխիթարյան միաբնության հոգևոր երգվածքին՝ մասնավորապես՝ շարականերգության հիմքը կազմող Ծարակնոցին:

Առհասարակ, Ուրջայն համակարգի ուսումնասիրման առումով երաժշտաժապավան հենց այս մատյանի ընդհանրությունն ավելի քան փրամաբանական է, քանի որ այստեղ, ի տարբերություն մեզ հասանելի այլ ծիսամատյանների, յուրաքանչյուր երգային միավոր ունի սրույզ ձայնեղանակային նշում:

Այս հոդվածում, որպես շարակնակերգության մանրամասն դիտարկման առաջին փուլ, համեմա-

տական վերլուծության մեթոդով կներկայացնենք Ծարակնոցի միաբնության փարբերակի կարուցվածքաբանական հատկանիշները, առանձնահատկությունները՝ համեմատելով դրանք Էջմիածնի՝ Ն. Թաշչյանի չայնագրած Ծարակնոցի հետ:

Մխիթարյան Միաբնության հոգևոր երգվածքը սկզբնական շրջանում (1714 թվականից) կենցաղավարել է բանավոր ավանդույթով: Առաջին դասպետը եղել է հենց Մխիթար Աբրահամյանը: XX դարի սկզբից Միաբնության մեկ այլ դասպետը Հ. Անվոն վրդ. Տայանը (1884-1968 թթ.) եկրոնական չայնագրությանը գրառեց փարբերակի ամբողջ շարակնային գանգվածը: Արդյունքում հրատարակության պատրաստվեց միաբնության Ծարակնոցն՝ ըստ Հ. Անվոն վրդ. Տայանի՝ 12 հարրից բաղկացած: Հարրներն իրենց հերթին բաժանված են պրակների: Մա առաջին և ամենասակնառու փարբերությունն է Ծարակնոցի՝ փայլանական և բաշչյանական գրառումների միջև:

Ծարակնոցի հարրները հրատարակվել են ոչ հաջորդաբար: Առաջինը՝ 1954 թ. լույս է տեսել Ծարակնոցի 7 հարրը (1-12 պրակ) (2.): Այն ընդգրկում է Ղազարի Հարության, Ծաղկազարդի Կիրակի, Ծաղկազարդի Երեկոյի Դռնբացի*, Ավագ Ծարաքվա և Մեծ Զարկի կարգերը:

Հաջորդը՝ 1957-ին լույս է տեսել Ե հարրը (1-10 պրակ) (3.): Այն սկսվում է Հ. Անվոն վրդ. Տայանի ուղերձով: Այստեղ նշված է, որ փվյալ հարրը լույս է տեսնում 7 հարրից հետո, պարունակում է «10 պրակներու մեջ՝ Զատիկ Առաջին շարաթուն Օրհնութիւններուն հետ նաեւ Ուր Զայն Աւագ Օրհնութիւնները, Յարութեան Համբարձիները եւ Յիւնաց Հարցերը: Այս առթիւ միանգամ ընդ միշտ յայտարարենք, որ (իրաւացի բացառութեամբ Դ. Հատորին) թե՛ նախորդ եւ թե՛ հաջորդ Հատորներուն մեջ Օրհնութիւնները պիտի հրատարակուին առանց Քաղուածներուն, որոնք յետոյ իրենց կարգին հատորով լոյս պիտի տեսնեն»**:

Միանգամից նշենք, որ Էջմիածնական Ծարակնոցում Հարության Ավագ Օրհնությունները գերեզմանված են ամենավերջում***:

* Ծաղկազարդի Կիրակի երեկոյան ժամերգությունը կոչում է Դռնբացի, որովհետև եկեղեցական բավորը աղոթքով դուրս է գալիս, եկեղեցու դուռը փակվում է: Միայն քահանայի գավազանի երեք զարկից և «Բաց մեզ Տէր գոռան ողորմութեան» շարակնան երգելուց հետո այն կրկին բացվում է:

** Նույն տեղում, տիտղոսաբերք: Քաղվածք կոչվում են այն պատկերները, որոնք սկսել են կցվել Օրհնություն շարակնաներին՝ XV դարի սկզբից (4 էջ 37):

*** Ավագ Օրհնությունների և Օրհնություն շարակնաների մասին առավել մանրամասն տես (5):

ՀԱՐԱԿՆՈՑ-Ի ԿԱՐԱՆԵՄԱՏՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Երաժշտական ՀԱՅԱՍՏԱՆ 2(51)2016

Միջնադարագիտություն

Այսպես, Ե. հայտնից հետո 1960-ից 1966 թթ. լույս են տեսել Շարակնոցի Բ, Գ, Զ և Է, Ը հայտնիները: Ներքին էջադրման առումով Է և Ը հայտնիները մեկ գիրք են կազմում:

Հ. Ղ. վրդ Տայյանի գրառումների Ա հայտնի անդիպ միճակում գրեցում է: Վենետիկի շեռագրափանը: Ըստ Միսիբարյանների Միսրանի Հայր Սիրովբե Չամուսյանի, ինչպես նաև Բ. Ա. Արայանի (6. թիւ 1-4 էջ 81) Ա հայտնի իր մեջ պարունակում է Երաժշտապետական ուսումնասիրություններ ու ժամագրքի երգեր: Կարծում ենք, որ այս հայտնիը նույնպես մեծ դեր կարող է ունենալ միսիբարյան երգվածքում Ուրջայն համակարգի փարբեր հարցերի հարակցման համար: Թ-ՄԲ (9-12) չիրապարակված հայտնիների վերաբերյալ Ա. Վարդապետյանը նշում է, որ ըստ որոշ կարծիքների՝ ոչ թե չորս, այլ մեկ՝ իններորդ հայտնի է մնացել անդիպ, սակայն հիմնավոր է համարվում հենց Հ. Ղևոնդ վրդ Տայյանի նշած հայտնիների քանակը (7. թիւ 1-4, էջ 384): Հրատարակությունից դուրս մնացած կարգերը կարելի է րեանել սույն հոդվածի հավելվածում:

Հարկանշական է, որ Շարակնոցի փայլանախան փարբերակում բացակայում են շարականների սկզբածքներն՝ ու «Փառք» հարվածները: Դրանք մեր ենթադրությամբ, նույնպես պիտի գեղեցկված լինեին Ա հայտնիում, սակայն իմացանք, որ սկզբածքներն առանձին րեորակներով ներքին օգրագրման նպատակով շրջանառվել են միսրանությունում և կոչվել նաև «Բանալիք»: Սկզբնական շրջանում սկզբածքների այդ րեորակներն ընթացիկապես են շեռագիր կերպով, այնուհետև՝ պարմանահանակի: Այնուամենայնիվ, միսիբարյան Շարակնոցում կրգերից առաջ կրքեմն գրառվում են այն սկզբածքները, որոնք փարբերվում են րիպական նմուշներից: Ավածք վերաբերում է մասնավորապես, Սյունի րիպի չայնեղանակների սկզբածքներին:

Միսիբարյան Շարակնոցի յուրաքանչյուր հայտնի րիտորաբերքին հաջորդում է հայերենի րանապարտության իրենց սկզբունքն արտաշայտող աղյուսակը, ինչպես նաև արրերացիայի նշանների ցուցակը: Չնայած, որ միսիբարյան Շարակնոցը գրառված է երկրպակաս նորագրությամբ, րեմպալին նշանները րրված են բացառապես իրալերեն կրքերով, մեղեդու ընթացքը րակրավորված է Հ. Ղևոնդ վրդ Տայյանը ջանացել է շարականները չայնագրելիս րահպանել հայկական Ուրջայն համակարգի ենչյունաշարի րոյր առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, ավածք վերաբերում է ենչյունաշարի րառող-րունային րաժանունների գրառմանը: Ինչպես հայրենի է, Հայկական Եկեղեցական չայնագրության միջոցով ենչրությունը կարելի է գրանցել մեղեդու րառողրոնային ելեկտները: Այսպեղ, հանղիպում ենք ժամա-

նակի երկրպակաս երաժշտության մեջ գոյություն չունեղող, րայց և նրա նորագրման համակարգին արրարմապես մուր միկրոխրոմալիկ պրերացիայի նշանների:

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐՆ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ԱՐՃԷՔՆԵՐԸ

Les signes musicaux et leurs valeurs

+	= Մոնեզիս	— Monesis	+	1/2
+	= Տիեզիս	— Diesis	+	1/2
+	= Թրիեզիս	— Triesis	+	1/2
+	= Պեմոլեզոյ	— Bémollette	—	1/2
+	= Պեմոլ	— Bémol	—	1/2
+	= Պեմոլոն	— Bémolon	—	1/2

Այս նշանների գործածությունը թույլ է րալիս խոսալիել հայկական Ուրջայն և երկրպակաս մաժոր-մինոր համակարգերի համահավասարեղումից: Հնրաըրրրական է, որ րայյանական Շարակնոցում հանղիպող միկրոպրերացիայի նշանները համախի դրված են ամրողջ շարականի կամ շարականի րեների սկզբում, իսկ հերազայում՝ րողերի սկզբում պահպանվում է միայն երկրպակաս րունայնական համակարգին հարուկ նշանը կամ նրշանների խումբը:

Սա միսիբարյանների կրած՝ արևմտաերկրպակաս երաժշտամրածողության աղեղությունը ևս մեկ ցուցիչ է:

Այդ առումով հարկանշական է նաև, որ միսիբարյան շարակնոցի իրալերեն բացաըրության մեջ Ուրջայնի չայնեղանակները հանղես են գուլիս ոչ թե 4 Չայն (Mode) և 4 Կողմ կրանակների (Side Mode), այլ 1-8 չայնեղանակների րեքրով (1-8e Mode): Սա ավելին համապարախանում է երկրպակաս միջնաղարյան չայնակարգային րեսություն: հեր:

Այժմ անղրաղառնանք միսիբարյան Շարակնոցի հղղող շարականներին: Այդ երևույթը մասնավորապես հանղիպում է Մեծ Պաղքի Լուր օրերի, ինչպես նաև Հարության Հարցնակարգերում: Առաջին դեպքում Հարցնակարգերից առաջ կազմված են Պաղք Օրհնությունների շարքեր, որոնց մաս կազմող միավորները Հարցնակարգերում հղղում էին որպես Ողրմեա շարական: Միևնղես, էջմիածնական Շարակնոցում ճիշտ հակառակն է՝ ապաշխարության հարցնակարգերի Ողրույա շարականն է հղղում և կրվում է որպես Օրհնություն (3. էջ 262):

Իսկ Հարության հարցնակարգերի դեպքում միևնղես պարկերը միսիբարյանների մուր կրկնվում է, սական այսրեղ գրծ ունենք Համբարքի շարականների շարքերի հեր, որոնք Հարցնակարգերում հղղվում են որպես Տեր Հերկինից:

* Սկզբածքները ճայնեղանակների հակիրճ րարբերակներն են, որոնք երգվում են յուրաքանչյուր շարականից առաջ՝ աստիածաշնչից րաղված, ավյալ շարականին համապարառապան անքառով:

երաժշտական ԳԱՅԱՍՏԱՆ 2(51)2016

